

İŐARI TEFSİRİN DELİLLERİ

* Doç.Dr.Abdullah Demir

GİRİŐ

Kur'an, ilk nazil olmaya başlamasından itibaren inanan-inanmayan her kesimden insanın büyük ilgisiyle karşılaşmıştır. Her devirde ve her kesimden insan Kur'an'da kendisine hitap eden yönler bulmuştur. Esas itibariyle tefsir çeşitlerinin ve farklı tefsir metodlarının buradan kaynaklandığı söylenebilir. Bu tefsir türlerinden birisi de işari tefsirdir. İşari tefsir, sufi ya da tasavvufi tefsir olarak da isimlendirilmekle birlikte, aralarında bir kısım farklar da bulunmaktadır. Başlangıçta sufi tefsir ile işari tefsirin aynı olduğu düşünölmektedir. Ancak zamanla işari tefsir tasavvufi tefsir olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Sufi ya da tasavvufi tefsir, işari tefsirin bir bölümüdür.¹ Bu sebeple tasavvufi tefsir sayılmayan işari tefsirler de bulunmaktadır.

İşari tefsirle ilgili olarak farklı ilim adamları tarafından yapılan tanımlar hemen hemen aynıdır: “(İşari tefsir), Kur'an'ın süluk ve tasavvuf erbabının zahir mana dışında kalan gizli işari manalarla yorumlanmasıdır. Zahir mana ile işari mananın birbirine uygun olması gerekir.”²; “Yalnız süluk erbabına açılan ve zahir mana ile bağdaştırılması mümkün olan bir takım gizli anlamlara ve işaretlere göre Kur'anı tefsir etmektir. Bu tefsir sufinin öncel fikirlerine dayanmaz. Bulunduğu makama göre kalbine doğan ilham ve işaretlere dayanır”³; “İşari (Sufi) tefsir ise, zahir manası ile bağdaştırılabilen, süluk erbabının bilebileceği bir takım anlamlara ve işaretlere göre Kur'an'ı tefsir etmektir... Müfessir bulunduğu makamda içine doğan ilham ve işaretlerle ayetleri manalandırmaya çalışır.”⁴ Göröldüğu üzere yukarıda ifade edilen tasavvufi tefsir dışında kalan işari tefsirler bu tanımların dışında kalmaktadır. Bu sebeple daha geniş şekilde işari tefsir, gerekli donanıma sahip ehliyetli kimseler

---

*Zirve Üniversitesi, Hukuk Fakölteesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı

¹ Muhammed ÇELİK, “İşari Tefsirin Sınırları ve Elmalılı Hamdi Yazır'da İşari Tefsir”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakölteesi Dergisi*, Diyarbakır 2002, c. 4, S. 2, s. 3.

² Muhammed Abdulazim Ez-ZERKANİ, *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Kahire, s. 78.

³ Süleyman ATEŞ, *İşari Tefsir Okulu*, Ankara 1974, s. 19.

⁴ İsmail CERRAHOĞLU, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, c. 2, s. 9.

tarafından ayetin zahir manasına aykırı olmayan bir takım gizli anlamlara ve işaretlere göre Kur'an'ı tefsir etmek şeklinde tanımlamak daha doğru olsa gerek.

İŐARI TEFSİRİN DELİLLERİ

İŞari tefsirin doğruluğuna Kur'an'dan, hadislerden, sahabelerden ve diğer alimlerden çok sayıda delil bulunmaktadır.

Kur'an'dan Deliller

Genel olarak geçmiş kavimlere ve onların akıbetlerine yönelik olarak Kur'an'da anlatılan kıssaların zahiri anlamı, geçmiş ümmetlerin başından geçen olayların anlatılmasıdır. Buna karşılık bu kıssaların İŞari anlamı, daha sonra gelen insanların ibret almaları ve öncekilerin yaptıklarını yapmamalarıdır.⁵

Kur'an'da Kehf suresinde anlatılan Hz. Musa aleyhisselam ile Hızır kıssasında, insanların sahip olduğu zahiri bilginin dışında, Allah'ın bazı kullarına lütfettiği ledünni bir ilim olduğu ifade edilmektedir. Yine Hz. Yusuf'un kokusunu Mısır'dan alan Yakup aleyhisselam, kendisini ayıplayan çocuklarına, "Allah'tan ben sizin bilmediklerinizi bilirim"⁶ demiř⁷ ve kendisinin sahip olduğu ayrı bir ilim olduğunu ifade etmiştir.

"Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitler mi var?"⁸; "Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı, onda birbiriyle çelişen çok şey bulurlardı."⁹ gibi ayetler Kur'an'ın hemen anlaşılıp geçilecek bir kitap olmadığını, üzerinde çok fazla düşünülerek türlü türlü anlamlarının ortaya çıkarılması gerektiğini ifade etmektedir.

Hadislerden Deliller

Hz. Peygamber aleyhisselatü vesselam şöyle buyurmaktadır: "Kur'an'ın bir zahiri, bir batını, bir haddi ve bir de matla'ı vardır."¹⁰

⁵ Ez-ZERKANI, s. 80.

⁶ Yusuf Suresi 12/96.

⁷ Ateş, s. 28.

⁸ Muhammed Suresi 47/24.

⁹ Nisa Suresi 4/82.

¹⁰ Kamil MİRAS, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, İstanbul 1956, c. 1, s. 402-403.

İşari Tefsirin Delilleri

“Kur’an arşın altındadır. Onun kulların hüccet yaptığı zahiri ve batını vardır.”¹¹

“Kur’an yedi harf üzerine indirildi. Ondaki her harfin bir zahiri, bir batını vardır. Ali b. Ebi Talib’de zahir ve batın bilgisi mevcuttur.”¹²

“Kur’an’ı okuyun, garip manalarını araştırın.”¹³

Sahabelerden Deliller

Hz. Ali, “Yalnız Fatıha hakkında bildiklerimi yazsam yetmiş deve yükü kitap olur.”; “Yakin dört dala ayrılır: Zeka görüşü, hikmet te’vili, ibret öğütü ve öncekilerin sünneti. Fıtnatı gören hikmeti anlar. Hikmeti anlayan ibreti bilir. İbreti bilen öncekilerin sünnetindedir.”¹⁴

İşari tefsir sahibi alimlerden Suyuti ayetlerin farklı anlamlarının olabileceğini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

“Ayetin batın manasını araştırıp elde edilen manayı zahiri ile karşılaştırınca esas manasına vakıf olunur.

Ayetin zâhiri lafzıdır, bâtını ise te’vilidir.”¹⁵

İbni Abbas şöyle demiştir: “Kur’an’ın dalları ve fenleri vardır; zahrları ve batnları vardır. Onun harikaları tükenmez, onun nihayetine varılmaz. Onunla rıfk ile yürüyen kurtuluşa erer, ancak ona şiddetle yaklaşan batar. Onda kıssalar, meseller, helal ve haram, nasih ve mensuh, muhkem ve müteşabih, zahr ve batn vardır. Kur’an’ın zahri tilavettir, batını ise te’vildir. Onunla ilgili alimlerle sohbet edin, sefihlerden sakının.”¹⁶

Ebu’d-Derda şöyle demektedir: “Bir adam Kur’an’a çeşitli yönlerden bakmadıkça manasını anlayamaz.”

İbni Mes’ud ise şunları söylemektedir: “Kim evvelkilerin ve sonların ilmini isterse Kur’an’ı yönlerle ayırsın.”¹⁷

---

¹¹ MİRAS, c. 1, s. 51.

¹² *Hilyetü’l-Evliya*, Mısır 1351/1933, c. 1, s. 65.

¹³ Kut’ul-Kulub, Mısır neşri, C 1, s. 120, zikreden Ateş.

¹⁴ Buhari, Diyat 24, 36; Nesai, Kasame 13; İbni Hanbel, El-Müsned, C. I, s.79.

¹⁵ Celalüddin ES-SUYUTİ, el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’an, Thk. M. Ebu’l-Fadl İbrahim, Tehran, 1343, c. 4, s. 225.

¹⁶ Ez-Zerkani, s. 80; Çelik, s. 3.

¹⁷ ATEŞ, s. 35.

Hız. Ömer vefat ettiği zaman İbni Mes'ud: "Zannedersen ilmin onda dokuzu gitti" demiştir. "Aramızda sahabenin büyükleri varken böyle mi söylüyorsun?" diyenlere "Ben sizin anladığınız ilmi söylemiyorum" demiştir.¹⁸

İbni Abbas konuyla ilgili şu hadiseyi anlatmaktadır: "Ömer beni Bedir'e katılanların yanına alırdı. Onlardan bazıları içlerinden 'Niçin bunu aramıza alırsın, bizim bunun kadar oğlumuz var' derlerdi. Ömer de: 'Siz öyle bilin' derdi. Bir gün Ömer beni onların meclisine çağırđı. Beni kendilerine göstermek için çağırđığını sandılar. Ömer onlara sordu: Allah Teala'nın 'Allah'ın yardımı geldiği zaman...' ayeti hakkında ne dersiniz? Kim Allah bize yardım ettiği, fetih verdiği zaman O'na hamd ve istiğfar etmekle emrolunduğumuzu ileri sürdü, kimi de sustu. Ömer bana 'Sen de mi böyle diyorsun Ey İbni Abbas?' dedi. Dedim ki: 'Hayır, oradaki yardım ve fetih, Allah'ın resulünün eceline işarettir. Yani Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman bu, senin ömrünün bittiğine işarettir. Artık Rabbine hamdet, Ona istiğfar et, şüphesiz O, tevbeleri kabul edicidir, demektedir.' Ömer: 'Ben de bunu senin bildiğin gibi biliyorum.' dedi.¹⁹

Benzer şekilde "Bugün size dininizi tamamladım"²⁰ ayeti nazil olunca, sahabe sevindi. Hız. Ömer ise ağladı ve şöyle dedi: "Kemalden sonra noksanlık gelir." Bununla Hız. Peygamber aleyhisselatü vesselamın vefatının yaklaştığını anlatmak istiyordu. Gerçekten de Hız. Peygamber aleyhisselatü vesselam o olaydan sonra 81 gün yaşadı.²¹

İbni Abbas muhacirler arasında oturuyordu. Kadir gecesinden bahsedildi. Herkes kendisine göre bir mana verdi. Ömer dedi ki: 'Ey İbni Abbas, sana ne oldu ki konuşmuyorsun? Konuş, çocukluk sana engel olmasın.' Bunun üzerine İbni Abbas konuştu: 'Ey müminlerin emiri, Allah tektir, teki sever. Dünya günlerini yedi üzerine döner yaptı. İnsanı yedi (aşama)dan yarattı. Rızıklarımızı yediden yarattı. Üstümüzde yedi gök yarattı. Altımızda yedi yer yarattı. Mesaniden yedi ayet verdi. Kitabında yedi akraba ile evlenmeyi yasakladı. Mirası yediye taksim etti. Yedi organımız üzerine secde etmeyi emretti. Allah'ın resulü s.a.s Kabe'yi yedi defa tavaf etti. Safa ile Merve arasında yedi defa koştu. Şeytan'ı yedi defa taşladı. Kadir gecesinin de Ramazan'ın son yedisinde olduğunu gösterdi.' Ömer buna hayret etti.²²

¹⁸ Hilye, I, s 311-312.

¹⁹ Buhari, Tefsiru Sure, 110/4.

²⁰ Maide Suresi 5/3.

²¹ Cemaleddin EL-KASIMİ, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, terc. Sezai Özel, İstanbul 1987, s. 54.

²² Hilye, I, s. 317.

Alimlerden Deliller

Ehlisünnet uleması kurallarına uygun olarak yapılmış olan işari tefsiri olumlu karşılamışlardır. Buna göre bir müfessirin bilmesi gereken ilimlere sahip olan kimsenin, Kur'an'ın zahiri anlamı haricindeki anlamlarını ortaya koymalarında bir mahzur yoktur. Buna karşılık başta mezhebin kurucusu Davud-ı Zahiri olmak üzere zahiriler, işari tefsiri kabul etmezler. Zahiriler Kur'an'ın zahir manasından başka bir mana taşımadığını iddia ederler.²³

Teftezani ayetlerde bir takım ince manalar, gizli işaretler olduğunu söylemektedir: “Batınilere Batını denmesinin sebebi, nasların zahir anlamını kabul etmedikleri, onların ancak birinci muallimin bilebileceği manaları olduğunu söylemelerindedir. Fakat bazı muhakkik alimler ‘Naslar zahirleri üzeredir. Bununla beraber onlarda süluk erbabına açılan bir takım ince manalar, gizli işaretler vardır ki, bunlarla zahir manayı bağdaştırmak mümkündür’ şeklindeki sözleri imanlarının kemalini ve irfanlarını gösterir.”²⁴

Elmalılı Hamdi Yazır, meşhur tefsirinde yeri geldikçe işari manalar vererek, işari tefsirin değerini dolaylı olarak ifade etmektedir. Ayrıca ayetlerin çeşitli anlamlarının olabileceğini, bundan dolayı işari tefsirin makbul bir tefsir olduğunu açık ve net bir şekilde ifade etmektedir: “Kur'an'ın lisanı lügaz ve muamma gibi remizden ibaret sembolik bir ifade değildir. Şüphe yok ki nususta asl olan mani bir karine bulunmadıkça zahiri üzere haml olunmaktadır. Bununla beraber şu da muhakkaktır ki Kur'an'ın ümmü'l-kitap olan muhkematının yanında hafî, müşkil, mücmel ve müteşabihâtı, hakikatı, mecazı, sarihi, kinayesi, istiaresi, temsili, tensisi, iması, belagatinin nükteleri, tarizleri, telmihleri, remizleri de vardır. Bütün bunlarda en vazih olan mana maksut olmakla beraber müstetbeat-ı terakib (satr aralarında işaretle anlatılanlar) denilen ve tali derecede matlup olan nice ifadeler de vardır. Usul ilminde malum olduğu üzere zahirin zahir olması aynı zamanda te'vil, tensis, mecaz ihtimallerini kesmiş olmak lazım gelmeyeceği cihetle o zahire münafî ve münakız olmayarak maiyetinde bazı ihtimallerle tali derecede bir çok işaretlerin anlaşılıp

²³ CERRAHOĞLU, C. 2, s. 11.

²⁴ Süleyman ATEŞ, *Sülemi ve Tasavvufî Tefsiri*, İstanbul 1969, s. 15.

istinbat olunabilmesi, muhkematın vuzuh ve beyanına aykırı olamayacağı gibi, bilakis ‘apaçık Arap lisanı’²⁵ üzere olmasının levazımındandır. Bundan dolayı Kur’an’da hiç batın, remiz ve ima yoktur demek doğru olmaz... Fakat Kur’an ‘O’nu gereği gibi düşünmüyorlar mı? Eğer Kur’an Allah’tan başkasına ait olsaydı, elbette içinde birçok tutarsızlıklar bulurlardı.’²⁶ Esası üzere çelişkiden beri, son derece belîğ bir kelam olduğu için, zahiri ve batını arasında aykırılık ve çelişkiden münezzehtir. Haddi aşmamak şartıyla ondan zaman zaman Vehbi ve zevki olarak alınan tuluat ve ilhamlara nihayet tasavvur olunamaz.²⁷

İŞARİ TEFSİRDE ÖLÇÜLER

Ayetlere işari mana verilmesinde temel ölçü, ifrat tefritten uzak şekilde orta yolu tercih etmektir. Ayetlerin zahiri manalarının tamamen göz ardı edilerek, sadece işari manalarının öne çıkarılması ifrattır. Buna karşılık ayetlerin sadece zahiri manaları olabileceğini ileri sürmek, işari manaları yok saymak ise tefrittir. Bu iki aşırılıktan uzak şekilde, ayetlerin zahir ve sarih manalarını esas kabul ederek, işari manaların verilmesi uygundur.²⁸

Yukarıdaki genel ölçüyü ifade ettikten sonra, ayetlere verilen işari mananın doğru kabul edilebilmesi için gerekli olan şartlar üzerinde duralım:

1. Verilen işari mananın zâhir manaya aykırı olmaması gerekir.
2. Verilen manayı destekleyen başka bir delil bulunmalıdır.
3. İşari mananın tek mana olduğunu ileri sürmemelidir.
4. Verilen mana şer’i ve akli bir delille çelişmemelidir.
5. Uzak ve anlamsız yorumlar yapılmamalıdır.

SONUÇ

İşari tefsirin ayet, hadis ve içtihatlardan çeşitli delilleri bulunmaktadır. Kur’an’ın zahir manasına göre tefsiri yapılabildiği gibi batın manası ile ilgili de tefsiri yapılabilir. Yukarıdaki ölçüler içerisinde Kur’an’ın işari tefsirinin yapılması müfessirlerce caiz görülmektedir.

²⁵ Suara 26/195.

²⁶ Nisa Suresi 4/82.

²⁷ M. Hamdi YAZIR, *Hak Dini Kur’an Dili*, C. 4, s. 5614.

²⁸ ÇELİK, s. 27.

KAYNAKÇA

ATEŞ, Süleyman, *İşari Tefsir Okulu*, Ankara 1974.

ATEŞ, Süleyman, *Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri*, İstanbul 1969, s. 15.

Buhari, Diyat 24, 36;

Buhari, Tefsiru Sure, 110/4.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, C. 2, s. 9.

ÇELİK, Muhammed, “İşari Tefsirin Sınırları ve Elmalılı Hamdi Yazır’da İşari Tefsir”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Diyarbakır 2002, C. 4, S. 2

EL-KASIMİ, Cemaleddin, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, terc. Sezai Özel, İstanbul 1987, s. 54.

Es-SUYUTİ, Celalüddin, *el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’an*, Thk. M. Ebu’l-Fadl İbrahim, Tehran, 1343, C. 4, s. 225.

EZ-ZERKANİ, Muhammed Abdulazim, *Menahilü’l-İrfan fi Ulumi’l-Kur’an*, Kahire.

Hilyetü’l-Evliya, Mısır 1351/1933, C. 1, s. 65.

İbni Hanbel, *El-Müsned*, C. I, s.79.

KUT’UL-KULUB, Mısır neşri, C 1, s. 120.

Maide Suresi 5/3.

MİRAS, Kamil, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, İstanbul 1956, C. 1, s. 402-403.

Muhammed Suresi 47/24.

NESAI, Kasame 13.

Nisa Suresi 4/82.

Şuara Suresi 26/195.

YAZIR, M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, C. 4, s. 5614.

Yusuf Suresi 12/96.